

Enevælde, opinion og opposition

En diskussion af historisk kritik og politisk krise i Danmark i slutningen af 1700-tallet.

af Henrik Horstbøll

Med eksempler fra den frodige historiske teoridannelse og politiske debat under enevældens kriseperiode i årene mellem 1770 og 1790'erne diskuteres i artiklen, der oprindeligt er holdt som licentiatforelæsning ved Aarhus Universitet i maj 1987, forholdet mellem stat og opinion i reformperioden. Forestillingen om at landboreformerne havde en »offentlig mening« som enstemmig klangbund – eller måske ligefrem som dynamisk baggrund i et »opinionsstyre« – tolkes som arv fra 1700-tallets utopiske, oplysningsteoretiske selvforståelse. Gyldigheden af denne forestilling, som også er en levende historisk tradition igennem især Edvard Holms og Jens Arup Seips anvendelse heraf, diskuteres, og der sættes spørgsmålstegn ved de traditionelt skarpe skel mellem 'statsmagt' og 'opinionsdannelse' og mellem 'reformparti' og 'reformmodstandere' i den offentlige debat.

I slutningen af 1700-tallet blev fundamentet lagt til en moderne økonomisk og historisk samfundsvidenskab, der foretog komparative undersøgelser, begrundede nationstatslig identitet og diskuterede kausalitetsproblematik, udvikling og dynamik. Fælleseuropæisk naturretslig moral- og historiefilosofi var det generelle grundlag for den moderne samfundsvidenskab, som lokalt udsprang af behovet for teoretisk begrundelse af den enevældige stats- og styreform, og gradvist fik lod og del i kritikken af den enevældige stats samfundsorden¹. De nye samfundsvidenskabelige teoridannelser var på denne måde en del af den gamle orden og dens forandring. Men hvorledes var den historiske samfundsvidenskab forbundet med den kritiske debat om enevælden og dens reformpolitik i slutningen af 1700-tallets Danmark? Den problematik, jeg lægger frem til diskussion, omhandler således overordnet sammenhængen mellem teoridannelse, opinionsdannelse og politisk krise.

1. I Danmark var Samuel Pufendorfs naturretslære (Lund 1673) specielt indflydelsesrig (dansk oversættelse 1742), ikke mindst p.g.a. Holbergs anvendelse heraf i *Moralske Kierne eller Introduktion til Naturens og Folkerettens Kundskab* Kbh. 1715. Se E. Holm: *Holbergs Statsretlige og politiske Synsmåde* (1877 s. 17f.), og om den Pufendorfske naturrets særlige historisk, samfundsvidenskabelige perspektiver: Hans Medick: *Naturzustand und Naturgeschichte der bürgerlichen Gesellschaft*. Göttingen 1973 s. 40f.

Krise og opinion

1700-tallets krisebegreb var knyttet til sygdomsforestillinger. Under 'krisen' kulminerede sygdommen i kroppens mikrokosmos, og selve tidspunktet for krisetilstanden var determineret af makrokosmos. Fra astronomiske værker til astrologiske almanakker finder vi fra det 16. til det 18. årh. 'krise' som betegnelse for perioden, hvoraf helbredelse eller undergang afhang². I 1780ernes debat om landboreformerne blev sygdomsmetaforer stadig anvendt som krisebegreb, dvs. som beskrivelse af en økonomisk krisetilstand. Den jyske godsejer *Beenfeldt* skrev i 1787 i et bidrag til den offentlige meningsdannelse om generalprokurør Bangs Afhandling om Bondestanden i Danmark³:

»Jeg forestiller mig den forarmede Deel af Bondestanden som en Patient, der er meget haardt angreben af en Sygdom. Til en saadan Patient behøves Lægens Hielp – men som en Læge jo aldrig begynder at ordne Medicamenter til den Syge, førend han har undersøgt Sygdommen og Grunden til samme, saa maae vi og behandle Bondestandens Sag.«

Dele af bondestanden var i en krise, som krævede politisk medicin, men som en ivrig modstander af vidtgående reform forsøgte *Beenfeldt* at modvirke forslaget til stavnsbåndets ophævelse⁴.

»Vor Tiltroe til denne Commission [dvs. den store landbokommission] er meget stor, at ingen Hovedforandring pludselig vil finde Sted; thi hvo veed ikke det, at en Hovedforandring i et Statssystem, som har Indflydelse paa saa stor en Cirkel i Statslegemet, er et af de vigtigste Foretagender, og at der, foruden al menneskelig Klogskab og Overlæg, endog hører en besynderlig Velsignelse til af al Naturens Herre, og et virkeligt Hæld af Forsynet, naar sligt skal lykkes, og naar Forandringen ikke snarere skal falde ud til det Værre, end til det Bedre.«

Begrebet *hovedforandring* anvendtes synonymt med fremmedordet *revolution* i 1770erne og 1780erne⁵. En hovedforandring kunne ifølge *Been-*

2. En 'klassisk' autoritet på området var Peter Apians *Astronomicum Cæsareum* (1540, repro. Dresden 1967), hvori 'kriserne' i et sygdomsforløb kunne bestemmes ved hjælp af astrologiske tavler med drejeskiver. Almanaklitteraturen har jeg diskuteret i 'Nedsivningsteori', *Kultursammenstød og Kulturhistorie* i Den jyske Historiker 26 s. 76-98 1983.

3. *Samtale imellem trende danske Jordegodseiere fra Sieland, Fyhn og Jylland angaaende nogle af de nye Skrivter i Landboesagen ... af F. L. C. von Beenfeldt Khb. 1787 s. 10.*

4. *Ibid.* s. 5.

5. Således i Sorø-traditionen. Eksempelvis Andreas Schytte *Danmarks og Norges politiske Forfatning. Sorø 1777 s. 267-268.*

feldt let føre til sygdom og nye kriser i statslegemet, og var derfor en farlig sag. Året efter denne advarsel ophævedes stavnsbåndet dog alligevel, og sammen med fæstereformens sikring af gårdmændenes personlige rettigheder var denne lovgivning afsæt for en politisk krise – bl.a. på baggrund af Beenfeldts aktiviteter.

Med den franske revolution fik kriseforestillingen en ny dimension, som historikeren *Niels Ditlev Riegels* udmalede i en politisk pamflet fra 1790 med den kryptiske titel »Julemærker fra Landet og Byen«⁶:

»Jordens Konger kender ikke Friheds Magt« skrev han – de vil stride imod oprøret som Xerxes, der piskede havet. Og skulle det lykkes for den franske adel og gejstlighed at tvinge den franske nations repræsentanter under åget, så er de dog »for svage til at udtage af Menneskehedens Indvolde, de Materier, der nærer den hemmelige Ild, der dog atter vil brække ud og gøre Afgrunden større end den var. Kunne end Kongen af Neapel sløjfe nogle af de Afgrunde, som Vesuv opkaster hist og her. Han kan dog ikke hindre Vesuv i at buldre, i at spyde Ild og danne Søer af Klipper, og gøre Byer til Stenhobe, naar den længe sammenpakkede Materie brækker ud.«

Når den længe sammenpakkede materie brækker ud – stadig er det natur- og sygdomsbilleder, der beskriver krise og forandring, revolution; men nu handler krisen om materiens eller *massens* opstand.

I 1780erne og 1790erne tilhørte Beenfeldt og Riegels hver sin oppositionelle fløj i forhold til det fænomen eftertiden har kaldt den opinionsstyrede enevælde: Beenfeldt som åbenlys kritiker af reformlovgivningen og Riegels som systemkritiker.

Riegels skrev sine »Julemærker«, dvs. 'varsler' eller 'almanakprognoser', i forbindelse med den kongerøgelse og festivitas, der ledsagede det nygifte regentpars indtog i København i 1790⁷, og i pamfletten tog han direkte udgangspunkt i udsmykningen af indtoget med betragtningen: »Enhver Triumfbue plejer at bygges på de elendiges Kummer og uafværgelige Nød og Undertrykkelse«. Riegels skrev samtidig ind i den politiske krise, der var opstået i forbindelse med kronprinsens bryllup. Han omtaler i skriftet rygtet om, at jyske godsejere – med en deputation bestående

6. N. D. Riegels: *Julemærker fra Landet og Byen. Samlede i tvende Breve, for om muligt, at slutte sig til de kommende politiske Aarbyger*. Kbh. 1790, citat s. 12-13.

7. »Julemærkerne, jeg her sender Dem fra Landet love ligesaa lidet stadigt og frugtbar Vejrligt, som Vejret selv lover rimeligt Høstvejr ... Deres Julemærker fra Byen love ej heller stadig og ren Luft. Meld mig jo før jo hellere om Rang og Titel-Sygens Symptomata eller og Crisis ved forestaaende offentlige Højtidelighed.« Ibid. s. 59. Triumfbue s. 2. Jyske herremænd s. 63f.

af Beenfeldt og kammerherre Lüttichau – efter brylluppet havde overbragt kronprinsen et politisk klageskrift eller 'tillidsskrift', som de kaldte det, om landvæsenpolitikken, dvs. havde foretaget et frontalangreb på regeringen i dennes achilleshæl – kronprinsens loyalitet over for lovgivningen.

Proprietærfejdens politiske krise, som fulgte i kølvandet på reformlevenerne fra 1787-90 om bondens fæsteforhold, rettigheder og pligter samt stavnsbåndsløsningen, kan tjene os som en indfaldsvinkel på fænomenerne *partiånd* og *offentlig mening* eller offentlig opinion.

Nogle år senere – på kongens fødselsdag i 1793 – så digteren og læreren ved Søakademiet Thomas Thaarup tilbage på begivenhederne i en tale i Det forenede Selskab – talen blev trykt i tidsskriftet 'Minerva'⁸.

Kun et øjekast på de sidst henfarne ti år, og vi ser det fremmet, befæstet, som i andre stater måske vil fordre et århundrede, ja som måske vil fordre blodsudgydelser, måske statens kuldkastning og alle borgerkrigens rædsler, for at tilkæmpes.

Det er bondefrihed og ytringsfrihed Thaarup på denne måde faktisk karakteriserer som resultatet af en ublodig revolution, men uden partiånd og konflikt havde forløbet ikke været – han fortsatte⁹:

Vel sværmer endnu nogle giftige insekter om frihedstræets frugter, men deres bråd mangler kraft, deres liv er dagsliv, og deres antal formindskes.«

Thaarups sejrssikkerhed var en besværgelse, en insisteren på konsensus over for de sygdomsfremkaldende skadedyr. På samme måde var det symbolske frihedstræ, som reformtilhængerne i København på samme tid fik bygget i sten i form af frihedsstøtten, en besværgelse med Thomas Thaarups lov- og lovgiverforherligende marmorskrift.

Ideen til Bondefrihedsmonumentet udsprang måske fra Thomas Thaarups syngespil »Høstgildet«, som med stor succes blev opført på Det kongelige Teater under festlighederne i forbindelse med regentparrets indtog i 1790¹⁰. Syngespillet sidste tableau foregik nemlig omkring en frihedsstøtte, kronet af et kornneg. I forbindelse med selve opførelsen af

8. Tale holden paa Kongens Fødselsdag i Det forenede Selskab. Minerva. Januar 1794 s. 37.

9. Ibid. s. 38-39.

10. Karin Kryger: *Frihedsstøtten*. Odense 1986, s. 27-28. Komparativt om »Høstgildet« som propagandistisk musikteater: Ernst Wangermann: »Revolution in Music – Music in Revolution« i Roy Porter/M. Teich: *Revolution in History*. Cambridge 1986, s. 236-37.

»Høstgildet« gik der, ifølge Rosenstand Gøiskes Efterretninger, rygter om, at der var blevet ballade i teatret, hvis godsejernes deputation, Beenfeldt og Lüttichau, havde indfundet sig. – »Hvorledes det end er eller ej, så måtte man kun se med et halvt øje, når man ej bemærkede at denne sag førte nogen partiånd i staten endskønt vi håbe og ønske uden synderlig virkning«¹¹.

De jyske godsejere havde bragt den frygtede partiånd frem til overfladen, og under overfladen lurede den fælles frygt for at bondeuro skulle gribe om sig på landet.

Lovgivende centralmagt over for lokal autoritet og administration var et kritisk politisk perspektiv, og det var i denne situation, hvor det umiddelbart så ud som om ca. halvdelen af det jyske jordegods lå bag Beenfeldts og Lüttichaus deputation, at tanken om et Bonde-frihedsmonument tog form bl.a. hos direktøren for Kunstakademiet, hos nogle landvæsensdebatterende embedsmænd, hos historikeren Peter Frederik Suhm, hos præsidenten for Det Kongelige Landhusholdningsselskab Ove Malling og hos generalprokurør Colbjørnsen¹².

Frihedsstøtten blev iscenesat som et konsensus-monument – et enigt taksigelsesmonument, men var en moderne håndfæstning. Grundstensnedlæggelsen blev fastsat til kronprinsens bryllupsdag d. 31. juli 1792, hvor Malling og Colbjørnsen talte. Den centrale sekvens af Colbjørnsens tale lød¹³:

Skulde nogensinde en voldsom naturbegivenhed (hvilket himlen forbyde) omstyrte det monument, vi her oprette, og dets grundvold igen blive opkastet på jordens overflade, da skal denne indskrift – (og her overræktes en guldplade med inskriptionen til Kronprinsen) – som Deres værdige hånd her nedlægger forkynde efterslægten, at det var den syvende Christian, som løsede Danmarks Bondestand fra Stavnsbåndet ved uigenkaldelig lov.

Voldsomme naturrystelser over for uigenkaldelig lov – ordet 'uigenkaldelig' rummer nøglen til hele monumentet. Valget af bryllupsdagen til overrækkelsen af inskriptionen var bestemt ikke tilfældig, men en symbolsk gentagelse af Beenfeldts og Lüttichaus bryllupsdeputation og klageoverrækkelse.

11. Claus Bjørn: *Den jyske Proprietærfejde*. Historie XIII 1979, s. 32.

12. Subskriptionsplanen for monumentet var underskrevet af P. F. Suhm og Niels Tønder Lund (formænd for Naturhistorieselskabet) Chr. Colbjørnsen, Ove Malling, C. A. Fabricius (Landhusholdningsselskabet) og Nikolaj Abildgaard (Kunstakademiet). Trykt i *Minerva*. April 1791 s. 185-186 under rubrikken »Historien«.

13. *Minerva*. Juli 1792, s. 135-139 under rubrikken »Hovedtildragelser af Dagens Historie«.

I 1792 var Beenfeldts og Lüttichaus angreb afværget. Krisen fusede ud i en retssag mellem kammerherre Lüttichau og statens højeste juridiske embedsmand – Colbjørnsen – ved højesteret. En absolut ønskværdig udgang for reformtilhængerne.

Edvard Holm var i 1888 ikke i tvivl om, at det var den offentlige mening, der havde sejret sammen med kronprinsen og regeringen. Relationen mellem stat og publikum, offentlig mening eller opinion blev gjort til et centralt historisk tema af det 18. århundredes enevældige historiker Edvard Holm¹⁴. I to bøger fra jubilæumsåret undersøgte han den offentlige menings indhold og betydning, og i slutningen af »Kampen om Landboreformerne« hævdede han, at en vigtig årsag til at Josef II's reformer i Østrig-Ungarn styrtede i grus, mens Frihedsstøtten blev stående i Danmark, var kejser Josefs mangel på støtte og vejledning fra en offentlig mening¹⁵. Opinionen blev hos Holm tillagt liv og kraft over for statsmagten, som handlede på baggrund af og inden for den tidsånd, den offentlige mening formulerede.

I 1958 analyserede den norske historiker Jens Arup Seip baggrunden for Holms begreb om den offentlige mening i det 18. århundrede. I artiklen »Teorien om den opinionsstyrede Enevælde« klarlagde han, at forestillingen om den offentlige menings indflydelse på, og styring af, statsmagtens politik var det litterære publikums egen selvforståelse i de sidste årtier af 1700-tallet. Teorien om den opinionsstyrede enevælde var en konsensus-holdning om eget værd og egen betydning i borgerlige kredse. En konsensus som modvirkede kritik af selve regime-formen. Seip anså ikke teorien for at være et opportunistisk skjul, men mente, at den var ægte følt og reelt virkningsfuld i forhold til centralmagtens udøvelse¹⁶.

Teorien om den opinionsstyrede enevælde adskiller analytisk opinionsdannelse over for den statslige lovgivning og magtudøvelse. Ifølge denne teori dannes den offentlige mening i samfundsdebatten, dvs. i den litterære debat, der udrenser ekstremer, før meningen i staten får magt og bliver til lov. Men krisen i 1790-91 demonstrerer faktisk, at opinionsdannelsen i slutningen af 1700-tallet gik på tværs af 'stat' og 'samfund'.

Den absolutte kulmination af den offentlige debat under proprietærfejden var offentliggørelsen af Colbjørnsens »Betragtninger i anledning af

14. Edvard Holm: *Den offentlige Mening og Statsmagten i den Dansk-norske Stat i slutningen af det 18. århundrede. (1784-1799)*. Kbh. 1888, og *Kampen om Landboreformerne i Danmark i slutningen af det 18. Årh. (1773-1791)*. Kbh. 1888.

15. E. Holm: *Kampen om Landboreformerne*, s. 230.

16. Jens Arup Seip: *Teorien om det opinionsstyrede enevælde*. Norsk Historisk Tidsskrift 38. 1957-58, s. 397-463.

endeel Jorddrotters Klage ... helligede den oplyste Menneskelighed, den borgerlige Frihed og det danske Folk« i oktober 1790. Colbjørnsens offentliggørelse og diskussion af godsejernes klage dominerede helt den offentlige meningsdannelse, og Colbjørnsen trådte ikke frem for menne-skeheden og publikums dom som privatperson, men på titelbladet som Deputeret i Danske Cancellie, Generalprocurør, Assessor i Højesteret og medlem af det kongelige Norske Videnskabernes Selskab. Uagtet denne baggrund var Colbjørnsens skrift i det hele taget en af 1700-tallets skarpeste antiaristokratiske pamfletter. Colbjørnsen var en del af den domine-rende politiske fraktion i statsadministrationen, og ved hjælp af den of-fentlige debat under den politiske krise i 1790-91 knuste han en reformkri-tisk del af 'den offentlige mening', der havde været særdeles virksom på det litterære marked i 1780erne¹⁷.

Eksemplet er markant, men ikke hverken atypisk eller baggrundsløst: Kredsen omkring tidsskriftet *Minerva*, med Drejers klub i baggrunden, forenede offentlige og private personer og dominerede den offentlige opi-nionsdannelse. Frihedsstøtten rejstes af private borgere – nuvel, men også af den dominerende politiske fraktion i staten.

Den litterære offentlige mening i Danmark formuleredes ikke i overens-stemmelse med et analytisk skel mellem (borgerligt) samfund og (enevæl-dig) stat. I anden halvdel af 1700-tallet havde skiftende magt-fraktioner i statsadministrationen blik for det litterære markedes og den offentlige de-bats væsentlighed og værdi for statens 'flor' – økonomiske trivsel og magt-politiske stabilitet. Med den statslige invitation til at offentliggøre patrioti-ske tanker, forslag og afhandlinger i 1755 havde en ny litterær debat om samfundsanliggender taget form under myndighedernes bevågenhed i en-hver forstand¹⁸. 1770ernes trykkefrihed udvidede de snævre rammer for den offentlige meningsdannelse, men både Guldbergstyret og kron-prinsens regering fortsatte med held med at anvende det nye litterære marked politisk¹⁹. I hypotesens form kan opinionsdannelsens problem

17. Eksempelvis rummede de 16 svarskrifter eller debatindlæg om generalprokurør O. L. Bangs *Afhandling om Bondestanden i Danmark* (1786) markante anonyme såvel som signerede konservative indlæg, hvor ejendomsrettens beskyttelse var et samlende tema – som formuleret i godsejeren Jacob Wedels svar (1787): »Jeg kender ingen Brøde, hvorved Proprietæren har forbrudt sin Eiendom, enten til Staten eller Bonden ...« (s. 4) (jvf. Ole Karup Pedersen: *Dansk Landbrugsbibliografi* nr. 2135).

18. Trykkeriet på Sorø ridderlige Akademi havde censurfrihed, og Universitetets prokansler Erik Pontoppidan forestod egenmægtigt offentliggørelsen af de indsendte patriotiske tanker i *Danmarks og Norges Oeconomiske Magazin*, 1757-1764. 'Censurfriheden' var i faste og sikre embedsrammer.

19. Et markant eksempel herpå er således Ove Mallings statspatriotiske beredskabsværk

sammenfattes: Frem til trykkefrihedens indskrænkning i 1799 stod forskellige politiske reforminteresser frem på det litterære marked på tværs af offentlige og private institutioner, på tværs af 'stat' og 'samfund'. En markant skelnen mellem privat opinionsdannelse over for offentlig myndighedsudøvelse har først gyldighed efter 1790ernes radikaliserings²⁰, og ikke mindst i første halvdel af 1800-tallet, hvor forskelligartede offentlige meningsdannelser tog form uden for og over for den enevældige stats institutioner. For det 18. århundredes vedkommende er det vildledende at sammentænke periodens selvforståelse (opinionsstyre) med det 19. århundredes nationalliberale syn på den dannede offentlige menings sejrige historiske betydning (Holms begreb om *den offentlige mening*) samt eventuelt inddrage Jürgen Habermas' marxistisk inspirerede begreb om 'den borgerlige offentlighed'²¹. På overfladen en smuk korrespondens, men hver teoridannelse har sin kontekst, og en Holm-Seip-Habermas-konstruktion er blind for den aktive rolle den enevældige statsadministration udøvede i den litterære offentlighed i reformperiodens Danmark.

Men tilbage til teoridannelsens grundlag: Hvorfor var det sene 1700-tals litterære forestilling om enheden af publikum, publikums røst, eller domstol, nationens mening eller den offentlige mening så generelt anvendt og accepteret?

På oplysningstænkningens moralfilosofiske grund var forestillingen om partipolitik en umulighed. Partiånd var sygdomsfremkaldende, partiånd indebar egoistisk særinteresse og potentiel krisetilstand. Når fornuftens dom var aktiv hos publikum, så ville partiåndens egennytte blive afsløret af publikums røst. Som sådan var forestillingen om den rationelle opinionsdannelse på en gang den kritiske oplysnings politiske utopi og dens falske konsensusbegreb.

Sat i sammenhæng med proprietærfejds eksempel, så var selve Colbjørnsens offentliggørelse af godsejernes klageskrift et hårdt slag mod Beenfeldt og Lüttichau. Ikke blot det traditionelle litterære publikum men også i vid ustrækning bønderne kunne nu, som Claus Bjørn har påvist

Store og gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenere (1777) som var et bestillingsarbejde fra Ove Guldberg. Se O. Feldbæk: *Kærlighed til Fædrelandet*. Fortid og Nutid XXXI.4. 1984 s. 279.

20. Den revolutionære udvikling i Frankrig i 1793-94 satte sig spor i den offentlige debat i Danmark, hvor en lille gruppe intellektuelle radikaliseredes i forhold til den dominerende accept af statsretslig status quo. Indskrænkningen i trykkefriheden i 1799 udelukkede netop den del af den offentlige debat, som nu trak et skel mellem det borgerlige samfund og enevælden med statspolitisk perspektiv.
21. Jürgen Habermas: *Strukturwandel der Öffentlichkeit. Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft* (1962, Kbh. 1974).

det²², læse hvilke krystalklare særinteresser de pågældende godsejere fremførte. Klagen var selvklart ikke formuleret med henblik på offentlig debat, og Colbjørnsens generelle moralske og historiske argumenter var ren ledsagemusik til den offentlige udstilling af den krisefremkaldende egen nytte.

Konfronteret med kompromisløs politisk krise og med nødvendigheden af partitagen, tog den offentlige debats forskellige meninger tilflugt i historien – i historieteori – i formulering af generel historisk nødvendighed. I sit angreb på de reformkritiske godsejere knyttede Colbjørnsen således også an til en af reformperiodens nye historiske teoridannelser: teorien om den oprindelige bondefrihed²³.

Når den filosofisk oplyste kritiker og debattør, der i egen selvforståelse så sig i stand til at fælde almengyldige, upartiske domme, blev konfronteret med krise og nødvendigheden af stillingtagen imellem standpunkter, der alle gjorde krav på at repræsentere fornuftens oplyste anvendelse – så var det en mulig og en nærliggende løsning at fastholde den upartiske selvforståelse ved at fælde historiens videnskabelige og nødvendige dom i sagen.

Ifølge Reinhart Kosellecks klassiske afhandling »Kritik und Krise« var baggrunden for den frodighed af historieteori, historiefilosofi og politisk utopi, som udvikledes af oplysningens moralfilosofi i anden halvdel af 1700-tallet, bortforklaringen af partiproblematikken i enevældens politiske krise. Den oplysningsteoretiske konsensus-forestilling måtte selv komme i krise, når fornuften skulle tage parti – når det ikke længere rakte til alene at tage parti for fornuften, naturretten og oplysningen. Dette problem aktualiseredes med oplysningens udvikling fra politisk kritik til praktisk politik, hvilket Koselleck især fremhæver i en undersøgelse af fysiokraten A. R. J. Turgots embedsperiode i Frankrig (1774-1776) – »Med Turgot gik en moralsk kritiker i politisk aktion«²⁴. En aktion, som brød sammen i politisk krise i 1776.

Koselleck argumenterede sin generelle tese på fortrinsvis tysk og fransk

22. Claus Bjørn: *Den jyske proprietærfejde*. Historie XIII, 1979, s. 44ff.

23. Chr. Colbjørnsen: *Betragtninger i Anledning af endeel jyske Jorddrotters Klage*. Kbh. 1790, s. 62-63.

24. Reinhart Koselleck: *Kritik und Krise. Eine Studie zur Pathogenese der bürgerlichen Welt*. (1959) Frankfurt 1973, s. 116.

»Das politische Geheimnis der Aufklärung bestand darin, dass alle ihre Begriffe, der indirekten Gewaltnahme analog, nur unsichtbar politisch waren. In der politischen Anonymität der Vernunft, der Moral, der Natur usw. lag ihre politische Eigenart und Wirksamkeit. Unpolitisch zu sein ist ihr Politicum. (s. 123).

Die politische Anonymität der Aufklärung erfüllt sich in der Herrschaft der Utopie«. (s. 157).

materiale, men hans tese kan også bidrage til at kaste lys over sammenhænge mellem teoridannelse og opinionsdannelse i Danmark under den politiske kriseperiode, som det enevældige regime oplevede i årene mellem 1770 og kulminationen af den franske revolution i 1790'erne.

De jyske godsejeres politiske aktion skabte en tilspidsning af tidens latente interessemodsætninger, som *kunne* have været alvorlig, hvis godsejerne havde haft en intern organisering og en fælles politisk platform. Men de jyske proprietærer, som i større eller mindre grad havde givet tilsagn til klageskriftet, vakte alene partiånd, de udgjorde ikke noget samlet 'parti'.

Ligeledes dannede den kreds, der i fælles foragt for egennyttige aristokrater kunne hylde grundstensnedlæggelsen til Frihedsstøtten, så langt fra konturerne af et formuleret politisk parti i moderne forstand. En buket af forskellige historiske og historisk-økonomiske teorier fandtes repræsenterede iblandt initiativtagerne og sympatisørerne. Teorier som indbyrdes rummede modsætningsfyldte generelle politiske perspektiver i forhold til enevældens problem og den praktiske reformpolitik. Den overfladiske enighed dækkede over den potentielle krises politiske konflikter.

Politisk krise og historisk kritik

Hvis vi holder fast ved inspirationen fra Reinhart Kosellecks teori om kritik og krise, så tegner Struensee-regimet fra 1770-72 sig som det krisebetonede afsæt for forandringen af både samfundsteoridannelsens og den offentlige debats karakter.

I den politiske begivenhedshistorie var Struensees regime kortvarigt, men det havde langvarige virkninger på holdningen til det enevældige styre og på diskussionen af statsproblematikken i det hele taget. For Struensee-perioden gjorde enevældens politiske krise åbenlys. Samtidig med at det enevældige regime hyldedes som garant for fornuftig lovgivning og den sociale orden, opførte enevældens politiske krop sig i kongens person vanvittigt og lovløst. Kongen blev udstillet som inkompetent og magtesløs både som politisk individ og som privatperson. Den maskepi var ikke blot pinlig, den var også kritisk for enevældens politiske teori. Kritisk i bogstaveligste sygdomsforstand.

Men det var ikke alene enevælden, der blev kompromitteret, da den politiske læge greb magten, det var også det oplyste fornuftsstyrede borgerlige regime. Før end kravet om et borgerligt styre i almenvellets navn overhovedet var blevet rejst, kompromitterede Struensee faktisk ideen.

Struensee aktualiserede hæmningsløst et af oplysningsfilosofiens fundamentale problemer: relationen mellem egennytte og almenvel. For på den ene side repræsenterede han personlig ambition, svig og magtmisbrug tenderende despoti; mens han på den anden side som lovgiver gennemførte borgerlige mærkesager – ikke mindst oplysningens centrale krav – trykkefriheden. Men når eksempelvis en i og for sig fornuftig og oplyst forordning om ophævelse af de socialt set helt urimelige og ulige straffe for hor og fødsel uden for ægteskab blev offentliggjort i 1771 en måned før dronningen fødte sit og Struensees barn, ja så var lovgivningens sammenblanding af egennytte og almenvel direkte chokerende for samtiden²⁵.

Bortset fra talløse mere eller mindre folkelige smædeskrifter fremsattes kritikken af Struensee mest fra konservativt hold, og et bemærkelsesværdigt fravær af markant politisk teori fulgte umiddelbart den nyvundne trykkefrihed. Historikeren *P. F. Suhm*, som på dette tidspunkt etablerede sig som en helt central figur – en fri intellektuel – i den københavnske offentlighed, hyldede i 1771 Struensees trykkefrihedsforordning²⁶, og kort tid efter, i 1772, hyldede han så Struensees fald i et åbent brev »Til Kongen«²⁷. Fordømmelsen af Struensees person var øjeblikkelig og almindelig – nærmest en besværgelse. Til gengæld blev en stor del af lovgivningen fra Struensee-tiden stående. Men hvad skulle følge efter? Den centrale kupmager – historikeren og fyrsteopdrageren ved hoffet Ove Guldberg – var lige så borgerligt født som Struensee, og hans magtposition lige så informel. Hvad sikrede mod en gentagelse?

»En revolution sker i Danmark« skrev Suhm under året 1772 i sin »Tidsregning til Ungdommens Nytte«²⁸, og den politiske krise 1770-1772 provokerede ham til at udarbejde en ideel plan for en regeringsform, der skulle sætte en stopper for enevældens krise.

Suhms ideelle forestilling om sikring af almenvellet over for enevældens vilkårlighed bestod i et udkast til en Grundlov, der ville overdrage den økonomiske lovgivning, skatteregaliet og embedsbesættelser til en valgt stænderforsamling, som i form af et parlament skulle have vedvarende sæde i treårige valgperioder. Suhm nøjedes ikke med at forestille sig planen, han afleverede den til Guldberg morgenen efter den såkaldte revolution. Suhms politiske ideal led et øjeblikkeligt nederlag. Guldberg

25. Forordning af 13. juni 1771. Se Beth Grothe Nielsen: *Letfærdige Qvindfolk*. 1982, s. 178f.

26. P. F. Suhm: Skrive-Frihed. (1771) i *Samlede Skrifter* VI, 1790, s. 430ff.

27. P. F. Suhm: Brev til Kongen (1772) i *Samlede Skrifter* XVI, 1799, s. 3.

28. P. F. Suhm: *Tidsregning til Ungdommens Nytte*. Kbh. 1773.

var ikke indstillet på at eksperimentere med Kongeloven – Suhms håndskrevne plan blev først offentliggjort i 1799²⁹.

»Jeg leverede Guldberg min plan om regeringens forandring, men den blev forkastet af ham som vant til slaveri«, skrev Suhm i sine dagbogsnotater³⁰. Enevældens politiske krise må nu have forekommet ham kronisk, og stillet over for umuligheden af praktisk forfatningspolitisk reform under den politiske krise udarbejdede han i stedet en historisk begrundelse af rigtigheden og nødvendigheden af politisk og økonomisk reform.

Grundlaget for Suhms version af Danmarks historie var en teori om en oprindelig bondefrihed, som var blevet knægtet af aristokratiet og siden forsømt af enevælden. Et første udkast af teorien havde han udgivet i 1771, samtidig med at han udarbejdede forslaget til regeringens forandring, og han skærpede teorien i en kortfattet Danmarkshistorie fra 1776, som han imidlertid fik censureret af Guldberg³¹.

Men Suhm var ikke ene om at søge tilflugt i digtningen og historien. I 1770'erne og i skærpet grad i 1780'erne blev den litterære offentlighed focus forskudt i retning af historieskrivning og historisk digtning.

Frem til 1770 havde praktiske økonomiske og praktiske statsteoretiske emner domineret den begrænsede offentlige debat om forbedring og reform. Efter den statslige opfordring til dannelse af en offentlig debat om økonomiske emner i 1755, styrede enevældens institutioner den litterære offentlighed med liberal, men sikker hånd. På akademiet i Sorø diskuteredes enevældens legitimitet som vidensbaseret, lovstyret magtudøvelse til det almindelige bedste, og i den delvist stats sanktionerede tidsskriftspresse luftedes forslag til praktiske dyrkningsreformer. Troen på at forbindelsen af samfundsviden og statslig magtudøvelse kunne og skulle realiseres inden for enevældens aristokratiske, politiske kultur var efter alt at dømme stor.

Efter 1772 var dette billede under ombrydning. Statsteorien historiseredes og økonomiteorien politiseredes. Den borgerlige godsejer *Tyge Rothe* er et godt eksempel på begge dele.

I 1759 havde han skrevet et patriotisk skrift om »Kærlighed til Fædrelandet« i Montesquieus systematiske, men ahistoriske stil – fra 1770'erne

29. I »Suhmiana« ved Rasmus Nyerup i P. F. Suhms *Samlede Skrifter* XVI s. 29-36.

30. Chr. Bruun: *Peter Frederik Suhm*. Kbh. 1898, s. 116.

31. P. F. Suhm (1771): »Historien af den danske Agerdyrkning og Landvæsen« i *Samlede Skr.* IX, 1792, s. 126f. og (1776): »Danmarks, Norges og Holstens Historie udi tvende Udtog til Brug for den studerende Ungdom« i *Samlede Skr.* VIII, 1792 især s. 292 og s. 326. Gundbergs censurbemærkninger i »Suhmiana«: *Samlede Skr.* XVI s. 349f.

skrev han civilisationshistorie. Imellem de to punkter lå Rothes politiske nederlag.

Kuppet i 1772 satte en stopper for Rothes administrative lynkarriere under Struensee-perioden, og hans skriftlige loyalitetserklæring over for kongen efter Struensees fald virkede åbenbart ikke tilstrækkeligt overbevisende på de nye magthavere. I tiåret derefter forsøgte han historisk at sammenknytte ideelle kristne menneskerettighedsforestillinger med det borgerlige samfunds historie og de nordiske statsforfatningers historie³². I 1784 fulgte endvidere et politisk økonomisk værk om landvæsenssystemets ideelle forandring, som reelt havde konsekvenser for hele enevældens samfundsorden³³.

Da Guldbergstyret blev kuppet af en reformsøgende kreds omkring den unge kronprins i 1784 var *N. D. Riegels* praktisk involveret i kupplanernes tilrettelæggelse ved hoffet. Efter kuppet blev han imidlertid udgrænset – omdømt med pension – af de nye magthavere. I 1780'erne og 1790'erne skrev han da historie som en af Danmarkshistoriens få pensionerede kupmagere. Og intet mindre end både udbruddet af den franske revolution og lokalt landboreformernes politiske kulmination var konteksten for *Frederik Sneedorffs* fagligt epokegørende forelæsninger om »De vigtigste Statsrevolutioner i de sidste tre Aarbundreder«³⁴.

Der synes at være en næsten besnærende sammenhæng mellem væsentlig historisk teoridannelse i perioden mellem 1772 og 1790'erne og tilspidsningerne af den politiske krise, som forårsagedes af de skiftende udfyldninger af det 'magtens tomrum', som Christian VII havde skabt i den absolutistiske stat på et tidspunkt, hvor enevælden generelt i Europa styrede ind i en legitimitetskrise. Var der også sammenhæng mellem teoridannelserne og den offentlige politiske reform-debat?

32. Tyge Rothe: *Christendommens Virkning paa Folkenes Tilstand i Europa* I-V, Kbh. 1774-1783, og *Nordens Statsforfatning* I-II Kbh. 1781-1782.

33. *Danske Agerdyrkeres – især den til Hovedgaard hæftede Festebondes Kaar og borgerlige Rettigheder, for saavidt samme er bestemte ved Lovene, eller Vort Landvæsens System, som det var 1783, politisk betragtet ved Tyge Rothe*. Kbh. 1784.

Rothe var en af 1780'ernes væsentligste politiske skribenter og bl.a. sammen med P. F. Suhm medstifter og økonomisk garant for 'Minerva' i 1785.

34. Frederik Sneedorff: *Samlede Skrifter* bd. III, Kbh. 1795.

Efter de første studieår i København (i Suhms privatbibliotek) blev Frederik Sneedorff uddannet på det moderne universitet i Göttingen. Efter hjemkomsten blev hans forelæsninger fra 1787-89/90 (som privatdocent og professor i historie) et samlingspunkt for en akademisk generation.

Historisk kritik og politisk reform

Frederik Sneedorff holdt sig til historiens helt generelle dom: Det engelske samfundssystem var historiens hidtil højeste udviklingsstade – som sikkert i fremtiden kun ville blive overgået af Amerika. Men hvordan historiens overordnede frihedsmål skulle nås i Danmark, bekymrede han sig klogeligt ikke offentligt om. Senere i Paris under revolutionen tog han der, og i den sammenhæng, stilling til fordel for et konstitutionelt monarki³⁵.

N. D. Riegels var radikaliseret i forhold til det regime, han selv havde sat sine politiske forhåbninger til. Sikringen af de borgerlige rettigheder under monarkiets regimeform var den problemstilling, han fortrinsvis arbejdede med i sin historieskrivning, og det var tanker, der ikke lå langt fra Suhms konstitutionelle monarkistiske ideal. Gennem offentlig kontrol skulle fornuften sikres på tronen og de menneskelige lidenskaber fjernes fra regeringen og lovgivningen, dvs. sammenhængen skulle ophæves mellem på den ene side kongen som lidenskabeligt individ og krisebefængt krop og på den anden side det politiske statslegeme³⁶.

At et af Riegels konkrete reformforslag – offentliggjort i Månedskriftet Københavns Skilderie i 1788 – handlede om forbedring af dårekistelemmernes forhold i Pesthuset – det senere Sct. Hans Hospital – var helt logisk konsistent med hans overordnede teoridannelse. For når Riegels lagde vejen om Pesthuset for at se på de gale, så kunne han både forskrækkes og fascineres over de menneskelige lidenskabers magt og styrke, når vrede, ærgerrighed og kærlighed havde fået overtaget over fornuften. Riegels skrev: »Disse lidenskaber have nedstyrtet fornuften fra sin trone og som løsladte slaver, ser man i Pesthuset, hvorledes de som egenmægtige små tyranner mishandler menneskeligheden«. Riegels' reformstrategi

35. Rejsebrev til 'Minerva'. I *Samlede Skrifter* bd. I, Kbh. 1794 s. 318.

36. Således Riegels knap 2000 sider lange *Udkast til Fjerde Frederiks Historie – Efter Hoier*. I-II, 1795-1799.

Riegels' teoretiske standpunkter er klart formulerede i »Betragtninger over Stændernes Ligevægt« i *Minerva*, Juni 1786. Men Riegels' mest berømte og berygtede Skrift i samtiden var og blev dog 'Julemærkerne' fra 1790, der rummede kravet om indkaldelse af en stænderforsamling. Som en af tidens skarpeste polemikere var Riegels marginaliseret og omstridt, men ikke overset. Hans skarpe udfald mod lægestanden i værket *Forsøg til Chirugiens Historie* (1786) havde således eksempelvis nær splittet Drejers Klub ad, p.g.a. Riegels – og adskillige lægers – medlemskab heraf. Det 19. århundredes historiske dom over ham var da også hård: Paludan-Müller kaldte ham en »nidskriver« og Steenstrup ligefrem for en »ønd natur«, mens Holm mente, at hans skrifter »både på grund af det standpunkt, han stod på, og på grund af mange enkeltheder i dem ingenlunde er at overse« (*Den offentlige Mening ...* 1888 s. 32).

var klar – også Pesthuset skulle indrettes så fornuften kunne komme på tronen³⁷.

Ellers var reformspørgsmål i 1770erne og 1780erne først og fremmest ensbetydende med landvæsensspørgsmål, og 1760ernes debat om udskiftning og dyrkningsreformer var i 1780erne også blevet en debat om herredømmeforhold og samfundsstruktur.

Suhms historiske begrundelse af kravet om frihed og ejendom var enkel: Genindsæt bønderne i gamle tabte rettigheder. Den politiske utopi, der fulgte med teorien, bestod i også at genindsætte en fremtidig selvejende bondestand i dens politiske rettigheder over for kongemagten.

Den politiske utopi ufortalt, fandt denne teori anvendelse i reformdebatten. Som sagt brugte Colbjørnsen den under proprietærfejden, og den fandtes også i den foregående generalprokurør Bangs afhandling om Bondestanden i Danmark – nok det mest centrale indlæg i 80ernes debat overhovedet. Det var jo også statens juridiske ekspert, der havde skrevet det. Om selvejet skrev Bang³⁸:

Det vil uden tvivl være den største højde, man kan forestille sig om Danmarks velstand, når jorderne var inddelte i sådanne stykker, at hvert stykke kunne netop nære sin bondefamilie ... at landet kunne blive ... hvad det var i det 12. og 13. årh., og da kunne man sige: redeunt saturnia regna.

I begyndelsen af 1780erne havde *Tyge Rothe* udarbejdet en teori om den oprindelige folkefrihed på en langt mere dramatisk og udførlig måde end *Suhm*³⁹. Men *Rothes* reformpolitiske forslag i debatten var aldeles modsatte Bangs politiske anvendelse af teorien om det oprindelige selveje. *Rothe* ville genskabe folkefriheden, men ikke selvejet.

Rothes historiske, økonomisk-politiske utopi lå i tråd med først og fremmest Adam Smith-inspirerede holdninger: Skabelsen af store markedsorienterede forpagterbrug efter engelsk forbillede – i stedet for bl.a. Bangs talrige og mere subsistensprægede bondebrug. Ejendomsretten skulle frisættes, mens ejendomsrettens politiske skadevirkninger på folkefriheden skulle tøjles af staten.

Rothe stod meget isoleret med sin politiske utopi og sine reformforslag. Vidtgående liberalistiske programerklæringer blev i 1780erne også formu-

37. »Pesthuset som det er, og hvorledes det kunde blive« i *Maanedsskriftet Kiøbenhavns Skilderie* No. 11-12 Sept, Oct. 1788 s. 229-286 (cit. s. 232).

38. O. L. Bang: *Afhandling om Bondestanden i Danmark*. 1786 s. 78-79.

39. I *Nordens Statsforfatning* (1781). Se Helge Paludan: *Vor danske Montesquieu*. Historie XIII.3. 1980 s. 15ff.

leret af embedsmændene Zoega og Hennings, men de kastede ikke konsekvent deres synspunkter ind i landvæsensdebatten – for dem var handel og agerbrug to forskellige verdener⁴⁰.

I reformdebatten skal de synspunkter, der ligger nærmest Rothes søges et måske uventet sted. Næmlig hos underskriverne af Beenfeldts og Lüttichaus klage til kronprinsen i 1790.

Godsejeren A. C. Teilmann til Nørholm ved Varde Å var blandt de, der havde givet tilsagn til klageskriftet. I 1788 havde han i skriftet »Forsøg til et Landvæsenssystem, således som det kunne være« argumenteret for kontraktfrihed på fæsteområdet. Skulle bonden frigøres, så skulle godsejeren også. Vilkaarene for forpagtninger skulle være den helt frie kontrakt »således som derom imellem de Kontraherende bedst kunde forenes«, for »saaledes gaaer (det) til, naar man kjøber eller hyrer Købstadsgaarde: Såvel Sælgeren som Køberen, Lejeren som Hyreren maa se til med deres egne Øyne, og vurdere efter egen Skiønsomhed«⁴¹.

Teilmann var en af reformlovgivningens skarpeste og mest vedholdende kritikere, men han var ikke reaktionær i ordets bogstavelige forstand. Kravet om retten til modernisering af bondebrugene ved hjælp af sammenlægning af små lodder havde støtte i tidens internationale politisk-økonomiske teoridannelser af såvel fysiokratisk som tidlig liberalistisk karakter. Og i Beenfeldts og Lüttichaus klageskrift fra 1790 skimter man også konturerne af et økonomisk liberalistisk argument, når de klager over at⁴²:

Enhver Husejer i en Købstad indtil den ringeste borger og håndværksmand, har såvel tilladelse som ret, til at leje huse og steder, som er hans ejendom, til hvem han vil, på få eller mange år, men os jordegodsejere, formenes det alene, at gøre os vores ejendomme, dem vi har erhvervet os i tillid til lovens beskyttelse, så nyttige som vi kan, og som det os med rette tilkommer.

40. Johan Zoega: *Forsøg til at udvikle faste Begreb om Arbeide og Handel, som Midlerne til Velstands Befordring*. Kbh. 1787.

August Hennings: *Über die Wahren Quellen des Nationalwohlstandes, Freiheit ...* Kbh. 1785.

41. Anførte arbejde s. 3. Teilmanns kortfattede forsøg, eller plan, rummede en offensiv anvendelse af et økonomisk frihedsbegreb, som han betegnede »den naturlige Frihed« og »Frihed giver Evner og Talenter deres fulde Sving« (s. 12) – en frihed, eller økonomisk frisætning, der sammenfattes i sætningen: »Proprietæren og Bonden blive hinanden vexelviis skyldige, hvad de hinanden have lovet og indgaaet, og videre ikke.« (s. 5). Herved mente Teilmann, at såvel stat, bonde som godsejer ville vinde, og at »den evige Lamenteren og Støjen over den Uretfærdighed, Undertrykkelse og Udsuelse, som fra deres (proprietærernes) Side skal have Sted, hørde op« (s. 13).

42. Offentliggjort i Chr. Colbjørnsen: *Betragtinger*. 1790 s. 24.

Frit at leje eller forpagte jord på få eller mange år – det var simpelt hen den centrale landvæsensdebat i Storbritanien⁴³. De jyske proprietærers klage var imidlertid ikke teoretisk sammenhængende, og det var da heller ikke på dette ejendomsretslige punkt, den blev slået af marken. Den blev knust i en ophedet debat om bondefrihedens og den borgerlige friheds almindelige fortræffelighed.

Men debatten om den borgerlige frihed og debatten om landvæsenets struktur og dermed om kommercialiseringens og det indre markeds problem var ikke identiske. Det er i den sammenhæng interessant at Rothe, som en af den borgerlige friheds førstemand i kredsen omkring Minerva og Drejers klub, var den, der med størst utopisk teoretisk perspektiv udfoldede godsejernes frihedskrav. På tværs af det traditionelle skel mellem reformvenner og reformmodstandere gik der en skillelinie mellem alternative politisk økonomiske reformstrategier. Slagordet frihed og ejendom var delt på midten, og debatten handlede på overfladen mest om den første halvdel.

Denne moderne, analytiske konstruktion svarer slet ikke til samtidens oplevelse af sagen. Hvad der på teoretisk grund kan forekomme som en oplagt alliancemulighed mellem 'by' og 'land' var praktisk adskilt af den offentlige debats sociale organisering. De skrivende godsejere, der ikke havde tilknytning til klub- og selskabslivet samt tidsskriftinstitutionerne i København harcellerede over 'byens' mangel på reel viden om landvæsenforhold. Samtidig var 'aristokraterne' et historisk modbillede eller fjendebillede, mere end en social kategori, for de intellektuelle miljøer i København. Og forbindelsen af statsadministrationen og institutionerne for den offentlige debat i København udgjorde arnestedet for forestillingen om den offentlige opinionsdannelse.

Hvis vi vender tilbage til regentparrets indtog i København i 1790, så skrev P. A. Heiberg i sin berømte Indtogsvise et vers, som måske mere end frihedsstøtten er blevet dansk folkeeje fra slutningen af 1700-tallet:

Ordener hænger man på idioter
stjerner og bånd man kun adelen gier
Men om de Mallinger, Suhmer og Rother,
man ei et ord i aviserne seer.
Dog, har man hjerne,
kan man jo gerne
undvære orden og stjerne.

43. Se Keith Tribe: *Land, Labour and Economic Discourse*. London 1978.

At Heiberg valgte de tre – iøvrigt ikke specielt udekorerede – historiske skribenter Malling, Suhm og Rothe, var ikke for rimets skyld. De tegnede den ideelt konsensusprægede offentlige mening. Senere i visen kom Heiberg ind på de jyske proprietærers klage:

Her man despotiske satser ei lærer;
 lighed blandt mennesker drive vi på;
 og ei, som jydernes proprietærer,
 ønske os slaver, og bønder at flå.
 Selv vi os føde;
 agerens grøde
 vi ej som dosmere øde.

De Mallinger, Suhmer og Rother var nu aldrig blevet enige om mere end et proklamatorisk lighedsbegreb. Malling var egentlig Guldbergs protégé, men han fulgte med helt frem til opnåelsen af geheimestatsministerposten i 1824, højt dekoreret. Suhm og Rothe kender vi.

Vi er nu tilbage i kredsen, der forærede kronprinsen et monument i 1792. Historisk står Frihedsstøtten mellem frihedslovene og hoverilovgivningen, imellem stavnsbåndsløsningen og »den sygelige ejendomsmaterie«, som Guldberg træffende kaldte hoverispørgsmålet i et brev fra 1790⁴⁴:

Proprietæren har og Rettigheder; Ejendomsrettigheder, lige saa hellige i en Stat, som den personlige Frihed. Disse Proprietærens Rettigheder, naar alting ret forstaaes, er i de ommeldte Forordninger aldeles ikke krænkede. Men saa fremt man gaar videre til de ømme Materier om Hoveri og Tiende, saa kommer man netop ind i den saa sygelige Ejendoms Materie ...«

Ejendomsproblematikken var netop sygelig, dvs. krisebehæftet. Og som sådan blev hoverifastsættelsen da også lagt ud til lokale forhandlinger – dvs. på godsejernes vilkår.

44. *Breve fra Ove Hoegh-Guldberg til Johan v. Bülow. Meddelte af J. H. Bang. Historisk Tidsskrift IV.R. 1. bd. 1869 s. 302-303.*

Senere i brevet, der er dateret 17. december 1790, anvender Guldberg selv, uforvarende, teorien om den oprindelige bondefrihed, som han i 1776 havde censureret i Suhms version: »... fordi Kongen har givet dem (i.e. bønderne) de tabte Rettigheder tilbage, derfor har han ikke betaget Proprietæren hans ligesaa lovlige og ved lovene bestemte Rettigheder.« (s. 303).

De forskellige historiske teoridannelser og politiske forhåbninger som efter 1770 havde taget form under enevældens krise, og som fra 1780'erne eksisterede side om side som reformpolitiske forslag i den offentlige meningsdannelse i stat og samfund, kom ikke ud eller frem i åben politisk konflikt. De latente konflikter blev ikke politisk kompromisløse, blev ikke til partier, for enevælden overlevede og gik på det nærmeste styrket ud af sin politiske krise i det 18. århundrede. Ingen magtfuld økonomisk politisk opposition blev isoleret over for det enevældige regime i slutningen af 1700-tallet. Krisen i 1790-91 var kort og sejren var let. I ly af den borgerlige friheds problematik kunne «opinionen» opretholde sin enheds-selvforståelse indtil reformprocessen reelt var afsluttet i 1799. At statens autoritære centrum var svækket i perioden fra 1770 til 1790'erne var måske ikke uden betydning for integrationen af de moderne økonomiske reform-interesser i statsadministrationen. Først i en periode efter den franske revolution bevægede den statslige magtudøvelse sig atter i retning af klassisk, kongelig enevælde.

I begyndelsen af 1800-tallet harmoniseredes så historieteoriene fra reformperioden. Reformpolitikken var i fuld gang med at blive til en ny social virkelighed, og processen kunne ikke længere omstødes med nogle forordninger, hvis nogen havde ønsket det. Rasmus Nyerup syede Suhms og Rothes historieteorier sammen i 1803⁴⁵ og i C. F. Allens »Håndbog i Fædrelandets Historie« fra 1840 trådte bonden »efter mange tunge århundreder af undertrykkelse og fornedrelse ind i det nittende århundrede for som fri og hæderlig statsborger at begynde en ny tilværelse under vilkår, der aldrig havde været så gunstige siden folkefrihedens skønne dage. «... Efterat således alle stænder vare bragte i det rette forhold til hverandre, fik Danmark nu, da tidens fylde var kommen, *stænderinstitutionen*, som giver borger, bonde og adelsmand sæde ved hinandens side i rådssalen med lige stemme og lige ret. Stænderinstitutionen afslutter den ældre udvikling og danner begyndelsespunktet til en ny«⁴⁶.

C. F. Allens historieteori var knyttet sammen med enevældens afsluttende politiske krise – men det er en anden historie.

45. Rasmus Nyerup: *Historisk-statistisk Skildring af Tilstanden i Danmark og Norge i ældre og nyere Tider*. bd. I: »Culturens Fremskridt«. Kbh. 1803.

46. C. F. Allen: anførte arb. s. 571 og 595.